

A ROMÁNIAI ÉS AZ ANGOL UNITÁRIUS EGYHÁZ KAPCSOLATÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

A Korunk 1972 augusztusi számában napvilágot látott két ismeretlen Bowring¹-levél, amelyet a regényes életű nagy államférfiú és műfordító írt 1827-ben az erdélyi unitáriusok híres kolozsvári tanárának, Molnos Dávidnak (1778—1836). Ezekben a levelekben Bowring az „erdélyi popularis literatura” iránt érdeklődik (Vö. uo. 1243).

A levelek közlését bevezető sorokból arról is tudomást szerezhet az olvasó, hogy a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában (volt Unitárius Kollégium Könyvtára) még egy harmadik levél is található — ugyanattól a szerzőtől. Jelzete: Ms. U. 780 / A., 85—86. l. Címe: „Joannes Bowring Congregationis Unitariorum Londinensis Minister a Secretis admodum Reverendo Davidi Molnos Rectori ac Professori Claudiopolitani Collegii Unitariorum in Transylvania Clarissimo” (John Bowring, az unitáriusok londoni közösségének titkára — főtisztelendő Molnos Dávidnak, a Kolozsvári Unitárius Kollégium híres rektorának és tanárának, Erdélyben).

Az utóbbi levelet 1827 júliusában írta Bowring — latinul. A könyvtár kézirat-állagában található példány nem a szerző saját kezű írása, hanem az eredeti szövegnek Körmöczy Józseftől (kissárosi tanító) származó s feltehetően hű másolata.

E sorok írója kedves kötelességének tesz eleget, amikor ezt is hozzáférhetővé teszi az érdeklődőknek, mert nézete szerint tartalma egy újabb színnel gazdagítja a most száz éve elhunyt Sir John Bowringra vonatkozó ismereteinket, ugyanakkor némi fényt vet a romániai meg az angol unitarizmus az idő tájt kezdődő, de később egyre inkább kiterjedő kapcsolataira is. Az utóbbiak pedig fölöttébb hasznosak voltak, és — amint a rendelkezésünkre álló érdekes levelezésből futólag is megállapítható — megérdemelnék, hogy valaki alaposan tanulmányozza őket.

A levél szövege szó szerinti másolatban²:

„Literis a te datis XII. Kal. Martii, quum antea breviter responderim meo ipsius nomine, nunc denuo iisdem ex eo, quod gero in nostra Unitariorum Congregatione, officio, ad respondendum fusius progredior. Nimirum mala Domini Foxii³ valetudine eadem nostra Congregatio adducta est, ut alterum sibi Ministrum a secretis pro externis negotiis proque labente anno eligeret, quo factum est, ut scribendi

ad Te munus mihi sane perquam jucundum in me reciderit, qui is sum, qui nullam rem tam in votis habeam, quam ut hoc, cui nunc initium datur, epistorale commercium Anglicos inter et Transylvanos Unitarios eventum fortiatur felicissimum.

Lectae fuerunt literae tuae superiori hebdomade in eo, qui apud nos celebratur, annuo conventu, cujus Tibi descriptam ex tabulis enarrationem mitto, nosque magna perfudit laetitia spes, quam ex ipsis concepimus, futurae in posterum majoris, quam antehac, et arctioris inter Congregationem nostram et vestram consuetudinis; quam utramque Congregationem ego suspicio, tanquam purae et sacrosanctae de Deo Uno Veritatis custodem, in tanta mentis caligine; quae tot hominum aetates ad usque hanc nostram, qua vivimus, permeavit.

Hanc igitur quam Tibi mitto enarrationem legendo certior fies, haud dubio cum magno Animi Tui oblectamento, Fidem nostrorum dogmatum non per hanc nostram magnam Britanniam solum, sed multo etiam magis per Anglicos Unitos status, qui in America sunt longe lateque increbescere; et vero maximam spem alimus fore, ut ibi paulatim removeanatur ex puro et pellucido Novi Foederis textu eae, quae ipsi penes multos incumbunt nebulae, quibusque genuinus ejus sensus obscuratur, vel potius distorquetur. Quum igitur eos, qui in cognoscenda veritate progressus certissime ubique fiunt, pio cum gaudio videamus, magno flagramus desiderio quantum in nobis sit, eosdem promovendi, et splendidissimum lumen illud, aliorum mentibus communicandi, quod Dogmati de Deo Uno seu de Deo Patre per Evangelium proclamato in eodem Evangelio circumfusum est.

Sciatis etiam oportet fidem hanc nostram non in hoc regno tantum et in America, sed in aliis quibusdam Europae et Asiae regionibus placido, sed firmo tamen gressu procedere; et quidem inter Genevenses plerique eorum, qui inibi sunt, Ecclesiae Pastorum trinitariae et calvinisticae fidei, nuntium miserunt, inter Gallos quoque Dei Unitos nonnullos Patronos invenit; quantum vero attinet ad hanc nostram Britanniam, Unitariae communionis templa supra centum numerantur; a nobis etiam Calecutii apud Indos Evangelii Praeconium seu Evangelica Missio recenter stabilita est, per eamque, eruditissimus si unquam alius, illius gentis Bracmana (Rammohun Roy⁴) in Unitariam Christianam fidem conversus, praeclaram ipsius Apologiam in lucem edidit; nec non Madrastii aliquis est, quamvis exiguus Unitariorum coetus.

In Americanis unitis statibus nostra templa magno numero sunt, notsrique stabilitam ibi Societatem habent, eo fine, ut Unitaria Institutio efficacius propagetur. Hic in Britannia nullam nos ecclesiasticam auctoritatem agnoscimus, nec qui inter nos sunt religionis ministri, qui quidem omnes communi Congregationis suffragio tali numeri cooptantur, ordinationem ullam receperunt, paucis fortasse exceptis: iidemque literis rite informati sunt in nostro Unitariorum Eboracensi Collegio⁵, sunt, qui pene omnes et scientia et ingenio praestantes. — Nulla aliorum coetuum ex aliis Dependemia est, nec ulla societas, aliorum cum aliis, nisi voluntaria. Ministrorum Ecclesiae inter nos non aliud est stipendium, unde alantur, quam quod ex spontaneis cujusque Congregationis oblationibus colligitur, nec in praesentiarum

ullis poenis ex lege civili vexamur, uti annis abhinc non ita multis vexabamur. Nostra cum fratribus nostris Americanis religiosa communicatio frequens est, quorum verbi Dei Ministris, siquando huc veniunt, et apud nos diversantur, nostrum cedimus in templis concionarium suggestum, nec dubitamus quin suum ipsi nostris ministris concedant, si qua ejus rei per tempus se se offeret occasio. Nulla intercedit nos inter et Borussios Unitarios consuetudo, nec praeter eam, quam Tuis literis debemus de iis notitiam, esse in Borussia Unitarios aut unquam fuisse sciremus. Impense cupimus Epistolare instituire Commertium cum Unitariorum Congregationibus quibuslibet ubicunque terrarum illae extent, aut cum nostrae fidei hominibus cujuscunque loci; imo et spes est fore, ut brevi nonnulli ex nostris istam, quam Vos incolitis, Transylvaniae regionem, visant, quod Vestrum etiam desiderium est, uberioremque nobis de eo, qui inter Vos est, relationis statu notitiam referant. Sed et etiam Animo mittere in posterum ad Collegium, quod apud vos est, quempiam ex nostris adolescentibus institutionis causa, et summopere exoptamus Vestrorum quempiam per vos ad Collegium nostrum Eboracense pariter mitti, in quo postquam egregiae educationis prima fundamenta jecerit, Anglicanamque didicerit linguam, nostraque fuerit imbutus literatura magis sit idoneus Christianae Veritati explicandae inter vos et promovendae.

Responsum, si placet, sub hac quam hic vides epigrapho mittito John Bowring, Unitarian Association Nallrots Buildings, London. Londini. VI. Kal. Jul. An. MDCCCXXVIII

LAKÓ ELEMÉR

JEGYZETEK

¹ Sir John Bowring: 1792—1872. Angol politikus és műfordító.

² A levél fordítása:

„A március 12-i leveledre, amelyre előbb saját nevemben röviden válaszoltam, most az unitárius egyházban betöltött tisztségemnél fogva újból felelek — ezúttal részletesebben. Fox úrnak egészségi állapota ugyanis arra késztette egyházunkat, hogy a folyó évre más külügyi titkárt válasszon, s ennek folytán reám hárult ez az igen kedves feladat, hogy Neked írjak, reám, akinek az a leghőbb törekvése, hogy az angol meg az erdélyi unitáriusok között fennálló levelezési kapcsolat a leggyümölcsözőbb kimenetelűvé erősödjék.

A fenti hónapban kelt leveledet azon az évi közgyűlésen olvastuk fel, amelyet tartani szoktunk, s amelynek jegyzőkönyvéből kiírt elbeszélését (itt) küldöm; a belőle merített remény nagy öröme tölt el bennünket: hogy közösségeink között a jövőben átfogóbb és szorosabb lesz a kapcsolat. Magam mindkét közösséget támogatom mint az Egy Istenről szóló hamisítatlan szent igazság megőrzőjét az értelem[re nehezedő] oly sötétség közepette, amely napjainkig az embereknek annyi nemzedékét megülte.

Elolvasván tehát a neked küldött tudósítást, lelked nem kétkedő gyönyörűségével bizonyosabb leszel [abban], hogy vallásunk hitelvei nemcsak Nagybritanniánkban, hanem sokkal inkább az Amerikában lévő Angol Egyesült Államokban is szelvében-hosszában terjed. Valójában pedig nagy reményünk van arra, hogy ott lassanként eltávolítják az Újtestamentum hamisítatlan és tiszta szövegéből mindazokat a homályosságokat, amelyek sokakra ránehezednek, amelyek az előbbinek eredeti értelmét elhomályosítják vagy durvábban elferdítik. Midőn tehát az igazság megismerésében bárhol elért biztos előmenetekre kegyes örömmel tekintünk, oly hő vágygal lángolunk ezeket előbbre segíteni, amekkora [csak] bennünk van, és azt a ragyogó fényt másokkal [is] közölni, amelyet az Egy Istenről vagy az Atyaistenről szóló hitelvek hirdetnek az evangéliumon keresztül, ugyanazon evangélium által körülhatárolva.

Azt is tudnotok kell, hogy hitünk nemcsak ebben a királyságban meg Amerikában, hanem Európának és Ázsiának némely más részében is lassan, de mégis biztos léptekkel terjed, mégpedig: a genfiéknél a trinitárius és a kálvinista hit több ottani ekléziája követet küldött, s a franciák között is jó néhány támogatóra talált Isten egységének hite; ami pedig a mi Britanniánkat illeti, [itt] az unitárius egyház templomainak száma meghaladja a százat; nemrégiben alapítottunk Calcuttában a hinduknál egy evangéliumi missziót, amely által az unitárius keresztény hitre tért brahman nemzetségbeli kiváló műveltségű Rammohun Roy kiadta híres Apológiáját; Madrasban is jelentős az unitáriusok gyülekezete, bármennyire [is] kicsiny.

Az Amerikai Egyesült Államokban templomaink száma nagy, és a mieinknek van egy erős társasága, amelynek célja, hogy az unitárius tanítást hathatósabban terjessze. Itt Britanniában semmiféle egyházi tekintélyt nem ismerünk el, vallásunk lelkészeit pedig, akiket mind a gyülekezet általános szavazásával választanak meg, néhány kivétellel — nem szentelik fel. Ezeket rendszerint yorki kollégiumunkban képezik a tudományokra [s] vannak — majdnem mindnyájan — akik tudásban is meg tehetségben is jeleskednek. Az egyes ekléziák semmiben sem függenek egymástól, és egyik sem egyesül a másikkal, hacsak nem önkéntesen. Egyházunk lelkészeinek megélhetést biztosító fizetése nem más, mint ami az egyes egyházközségek önkéntes felajánlásaiból összegyűl. Mostanság nem zaklatnak bennünket a polgári törvények büntetéseivel, mint ahogy ezelőtt néhány évvel tettek. Amerikai testvéreinkkel sűrű a vallásos kapcsolatunk, amikor pedig lelkészeik hozzánk jönnek és nálunk szállnak meg, templomaink szószerét átengedjük nekik, s nem kételkedünk abban, hogy — ha idővel erre alkalom adódik — ők is átengedik a magukéit a mieinknek. Közünk meg a porosz unitáriusok között semmiféle kapcsolat nincsen, és a levelednek köszönhető értesítés nélkül nem is tudnók, hogy Poroszországban vannak-e vagy voltak valaha unitáriusok. Szerfölött óhajtunk levelezési kapcsolatot teremteni akármely unitárius egyesülettel, a világon bárhol lett legyen az, vagy bármely helyen élő hitünkbeli emberekkel, sőt reményünk van arra, hogy a mieink közül néhányan rövidesen meglátogatják a töle-

tek lakott Erdély tartományát — kivánságtoknak megfelelően —, s bővebb felvilágosítást hoznak nekünk a nálatok fennálló körülményekről. Szándékunkban áll azonban az is, hogy a továbbiakban néhányat a fiataljaink közül a nálatok működő kollégiumba küldjünk tanulni, és fölöttébb óhajtuk, hogy hasonlóképpen ti is küldjétek valakit a mi yorki kollégiumunkba, ahol [az illető] — miután a kiváló képzés első alapjait lefekteti, az angol nyelvet megtanulja, s irodalmunkban jártas lesz, alkalmasabbá válik arra, hogy köztetek a keresztény igazságot magyarázza meg továbbfejlessze. Kérlek, hogy a választ az alatt látható címre küldjétek: John Bowring, Unitarian Association, Nallrots Buildings, London.

London, 1827. júl. 6.

³ Fox, William Johnson: London-chichesteri unitárius lelkész (1786—1864).

⁴ Rammohun Roy (1772—1833) az indiai felvilágosodás és szabadságmozgalom egyik korai előfutára, szabadelvű monoteista vallásos mozgalom alapítója. Követői Brahmó Somaj néven egyházat szerveznek.

⁵ Collegium Eboracense — Vö. Eboracum = York angol város ókori neve.

FELÉPÜLT A VADADI TEMPLOM

Vadad a hagyomány szerint a második tatárjárásig a „Köveság” nevű határrészben épült. A vész elvonulása után a falu lakosainak egy része a mai helyre húzódott fel, biztosabb menedék reményében. Itt egy „vadaskert” is volt, onnan ered a falu jelenlegi neve: Vadad. „Az Üver” nevű magaslaton a hagyomány szerint egy lármafa állott. Veszedelem idején meggyújtották, a nép pedig menekült, és rejtette javait, ahogy tudta. Mennyi rejtekhelye lehetett a mi 1596-ból származó úrvacsorai serlegünknek is! Ma is osztunk úrvacsorai bort vele, benne van a századok emlékeinek íze is.

A vadadi unitárius egyházközség a 18. század első évtizedéig Csíkszentmártonhoz (ma Nyárádszentmárton) tartozott, annak filiája volt. Önálló lett 1703—1710. években, Derzsi János lelkészsége alatt, aki az egyházközség első lekipásztora. A templom 18. század előtti történetét alig ismerjük. A hagyomány szerint a „Kápolna” dombon állott egy kis kápolna, melyet a vadadi hívek közösen használtak az iszlói hívekkel. A kápolna leomlása után építették volna fel a vadadiak a falu közepén az első egyszerű, fából készült, torony nélküli templomukat. Az építés ideje ismeretlen. Az 1816—1822 közötti években, Lövétei András és Várfalvi Nagy Mihály lelkészsége idején a templomot újraépítették, ugyancsak fából. Szász András híres lelkész idejében (1895—1904) az egyházközség elhatározza, hogy a gyúlékony fatemplom helyett egy téglafalú, cserépfedelű templomot építenek. Gyűjtési engedélyt váltanak. Az államtól 500 kor. segélyt kaptak. Az istenháza fel is épült volna Halmágyi János és Bálint Ödön következő lelkészek alatt, de kitört az első világháború, s odalett a templom pénze is. Bedő Árpád lelkészsége alatt (1915—1935) újra építési engedélyt kért az egyházközség. Az utána következő lelkész, Fülöp Zoltán idejében az összeg már-már kézben lett volna, de kitört a második világháború, s újra odalett a templom pénze.

Aztán az írás is beteljesült rajtunk: akinek van, adatik, akinek pedig nincsen, még az is elvétetik tőle, amije van. 1944. szeptember 22-én bombázás következtében leégett a már 50 éve lebontásra ítélt templom. Megmaradt a templom kulcsa és az egyik harang nyelve... főként pedig a hívek új templom utáni vágya.